

PROJEKT ZAGOSPODAROWANIA WZGÓRZA ARNDTA W PARKU JANA KASPROWICZA W SZCZECINIE: INFORMACJE OGÓLNE I HISTORIA

INFORMACJE OGÓLNE

Teren będący przedmiotem niniejszego opracowania znajduje się w parku Jana Kasprowicza w Szczecinie, działka z identyfikatorem 326201-1.2139.4 i część 326201-1.2139.3/7, obręb 2139, nr działek: 4 i 3/7. Jest to sztucznie utworzone wzgórze z płaskim, trawiastym wierzchołkiem okolonym drzewami i krzewami. Wzdłuż zbocza poniżej wierzchołka biegnie owalna aleja ze szpalerami kasztanowców. Od strony ul. Monte Cassino na szczyt wzgórza prowadzą szerokie, reprezentacyjne schody. Dodatkowo wierzchołek wzgórza łączą z alejką poniżej dwa wyższe ciągi schodów po bokach. Wzgórze liczy sobie w podstawie ok. 10,500 m², a powierzchnia łącki na szczycie wynosi ok. 1,600 m².

Mapa terenu projektowanego udostępniona przez MODGIK Szczecin

HISTORIA PARKU

Założycielem parku był przedsiębiorca i filantrop Johannes Quistorp (1822-1899), który chciał, by mieszkańcy budowanej przez jego spółkę dzielnicy Westend (dzisiejsze Łężno) mieli do dyspozycji tereny rekreacyjne. Bardzo chwali się Quistorpowi, że część gruntów w posiadaniu spółki przeznaczył na park publiczny. Mógł przecież zabudować całe Łężno, by zwiększyć zyski z przedsięwzięcia. Zamiast tego zainwestował pokasne środki w zagospodarowanie doliny strumienia Mühlenbach (Osówka) z przyległymi terenami. W 1885 r. z jego polecenia strumień płynący przez podmokłe łąki spiętrzone, tworząc jezioro Westendsee, czyli dzisiejszą Rusalkę. W największym miejscu jeziora powstał według pomysłu Quistorpa 35-metrowy betonowy mostek zakończony drewnianymi pawilonami w stylu orientalnym, niestety nie zachowanymi do dziś.

Jezioro Rusalka z mostkiem chińskim, 1936 r. Źródło: pocztówka ze zbiorów własnych.

Park udostępniono mieszkańcom miasta pod nazwą Quistorp Obstanlagen, czyli Sady Quistorpa. Wzięła się stąd, że część jego powierzchni zajmowały sady owocowe, utworzone w 1880 r. między dzisiejszą al. Wojska Polskiego a doliną Osówki. Po śmierci założyciela w 1899 r. nazwę parku zmieniono na Quistorp-Park. Syn Johanness, Martin Quistorp, zadbał o dalszy rozwój parku i jak najlepsze wykorzystanie jego walorów krajobrazowych. To dzięki niemu pojawiły się tu m.in. rzadkie gatunki drzew i krzewów, nowe ścieżki i gazebo, punkty widokowe i trasy do jazdy konnej. Był nawet tor saneczkowy i imitacja Alp z kamiennych i betonowych bloków. Park coraz bardziej piękniał, stając się jednym z ulubionych miejsc wypoczynku szczecinian. W 1908 r. Martin Quistorp przekazał go Szczecinowi z zastrzeżeniem, że jego tereny nie zostaną przeznaczone pod zabudowę. Do dziś park pozostaje w niemal niezmienionych granicach.

STYL PARKU

Oryginalne, XIX-wieczne założenie parkowe zaprojektowano zgodnie z ówczesnymi trendami, czyli w stylu angielskim. Był to spiętrzony strumyk jak w projektach Capability Brown, obszerne trawniki, malownicze grupy drzew i mostek oflankowany orientalnymi pawilonami. Wzdłuż doliny Osówki na zboczu wzniesienia powstała szeroka aleja, a równoległe do niej ciągnęła się promenada wzdłuż jeziora Rusalka. Te dwie główne trasy spacerowe łączyła ze sobą i z pozostałymi częściami parku sieć ścieżek. Powyżej głównej alei znajdowały się punkty widokowe, zaś jeszcze wyżej, na szczycie wzgórza biegnącego wzdłuż dzisiejszej ul. Wyspiańskiego, elegancki skwer z pomnikiem.

HISTORIA WZGÓRZA ARNDTA

Jeszcze przed rozpoczęciem budowy Westendu, w 1869 r. Johannes Quistorp ufundował w Szczecinie pomnik poety Ernesta Moritza Arndta (1769 – 1860), z którym był spokrewniony. Pomnik, upamiętniający setną rocznicę urodzin poety, stanął na wzgórzu poza granicami ówczesnego Szczecina-fortecy. Rozciągał się stąd malowniczy widok na panoramę miasta. Poeta, wsparty prawą ręką na ściętym pniju drzewa, z którego wyrastały młode gałązki, 'patrzył' na Szczecin. W bezpośredniej bliskości nie było wówczas zabudowań, dookoła rozciągały się pola i łąki należące do majątku Friedrichshof. Aby szczecinianie mogli odwiedzać elegancki skwer z pomnikiem, trzeba było utworzyć drogi dojazdowe – tak powstały dzisiejsze ulice Monte Cassino i Miłaszewskich. Po zakupie przez spółkę Quistorpa majątku Friedrichshof pod budowę dzielnicy Westend w 1871 r., wzgórze z pomnikiem Arndta stało się częścią nowo powstającego założenia parkowego.

Park z zaznaczonym miejscem, gdzie stał pomnik Arndta (napis 'Arndt Denkmal') na mapie Szczecina z 1919 r. Źródło: Gazeta Wyborcza

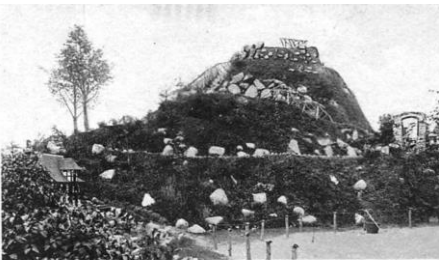
Zarówno pomnik, jak i jego otoczenie zaprojektowano w stylu neobarokowym. W związku z tym park wraz z eleganckim skwerem można uznać za przykład opisanego dalej pruskiego stylu mieszanego, łączącego kompozycje swobodne z geometrycznymi i korzystającego równocześnie z wzorów angielskich, francuskich i włoskich. Mamy tu rozległy angielski park krajobrazowy otaczający elegancki placik nawiązujący do ogrodów francuskich.

Pomnik stał na środku prostokątnego parteru kwiatowego obramowanego niskim żywopłotem z bukszpanu. Na tej samej osi widokowej, co pomnik, na trawniku ozdobionym cisami, znajdowała się wielopoziomowa fontanna w okrągłym basenie oraz dwie okrągłe rabaty, w których zasadzono drzewka iglaste. Pomnik i trawnik z fontanną otaczały szerokie ścieżki w symetrycznym układzie, z rozmieszczonymi gźnienigdzie ławeczkami. Obramowanie skweru tworzyły drzewa i krzewy, a na wzgórzu od strony miasta prowadziły szerokie schody, zachowane do dziś. Dookoła wzgórza poniżej szczytu biegł taras z aleją spacerową.

Wzgórze Arndta w 1896 r. Pocztówka ze zbiorów własnych

Na niektórych przedwojennych pocztówkach przedstawiających to miejsce widnieją zdjęcia punktu widokowego opisywanego jako 'die Alm auf dem Arndt-Berge', czyli 'górskie pastwisko na Wzgórzu Arndta'. Znajdował się po przeciwległej stronie wzgórza względem pomnika – wskazują na to m.in. zdjęcia skweru robione od tej strony, zawsze z góry, jakby fotograf stał na podwyższeniu.

Punkt widokowy na wzgórzu Arndta. Źródło: <https://polska-org.pl>

Pomnik Arndta rozebrano jeszcze za czasów niemieckich z powodu złego stanu technicznego, a podczas II wojny światowej powstał tu basen przeciwpożarowy, zlikwidowany następnie w 2010 r. Teraz znajduje się tu tylko trawiasty wybieg dla psów otoczony zrujnowanymi schodami i murkami oporowymi – a szkoda. Warto by przywrócić temu miejscu chociaż część dawnego splendoru, szczególnie, że to od niego zaczęła się historia największego szczecińskiego parku, będącego przez ponad wiek wizytówką miasta. Park zyskałby dodatkowy atrakcyjny cel spacerów oraz zaciszną przestrzeń umożliwiającą kontemplację przyrody.

Szczyt wzgórza Arndta w 2022 r. Zdjęcie własne

SZTUKA OGRODOWA XIX-WIECZNYCH NIEMIEC W KONTEKŚCIE TRENDÓW EUROPEJSKICH

Od XVIII wieku w europejskiej sztuce ogrodowej zaczęły dominować trendy będące wynikiem przemian politycznych i kulturalnych na naszym kontynencie. Prym wiodli tu Brytyjczycy – publikację takich myślicieli, jak Edmund Burke, Joseph Addison czy Alexander Pope mówili o podążaniu za naturą w poszukiwaniu idealnego piękna, którego nie da się zmierzyć miarą matematyczną. Wierność przyrodzie była wyrazem sprzeciwu wobec absolutyzmu i afirmacją myśli liberalnej. Idee te znalazły odzwierciedlenie w nowo tworzonych parkach i ogrodach, gdzie geometryczne kompozycje zastąpiono malowniczymi widokami naśladowującymi naturę, inspirowanymi przez malarstwo krajobrazowe.

Za ojca angielskiego stylu swobodnego uważa się Williama Kenta (1685–1748), architekta i projektanta krajobrazu, który jako jeden z pierwszych tworzył parki naturalistyczne. Styl Kenta rozwinął i udoskonalił jeden z jego uczniów, Lancelot 'Capability' Brown (1715-1783), przez jednych krytykowany, przez innych okrzyknięty najwybitniejszym twórcą angielskich parków krajobrazowych; zaprojektował ich ponad 170. Charakterystycznymi elementami realizacji Browna były serpentynowe jeziora powstałe na spiętrzonych strumieniach, malowniczo rozmieszczone grupki drzew i rozległe trawniki.

Ówczesną architekturę europejską cechował historyzm, czyli powrót do dawnych elementów z równoczesnym z poszukiwaniem nowych rozwiązań. W ogrodach angielskich ów eklektyczny trend przejawiał się tworzeniem m.in. świątyń wzorowanych na antycznych, rotund i tzw. mostów palladiańskich z klasycznymi kolumnadami. Obok wpływów antycznych w parkach angielskich znaczący był też wpływ dalekowschodni, inspirowane sprawozdaniami podróżników wyprawiających się do Chin i Japonii. Stąd obecne w ogrodach angielskich chińskie pagody oraz altany i mostki w orientalnym stylu. Badał je najbardziej znanym przykładem takiej architektury ogrodowej jest 50-metrowa pagoda w Królewskich Ogrodach Botanicznych Kew w Londynie, wybudowana w 1761 r.

Angielski styl krajobrazowy szybko rozpowszechnił się w innych krajach Europy, w tym w Prusach. Tamtejszym pionierem w tej dziedzinie był Friedrich Ludwig von Sckell (1750-1823), jeden z twórców Der Englische Garten w Monachium (początek prac: 1789 r.). Innymi znanymi pruskimi projektantami tworzącymi parki krajobrazowe byli Hermann Ludwig Heinrich von Pückler-Muskau (1785-1871), Peter Joseph Lenné (1789–1866) i jego uczeń Johann Heinrich Gustav Meyer (1816-1877).

Peter Joseph Lenné był wybitnym artystą-ogrodnikiem i projektantem, który dzięki swemu talentowi i wiedzy został w 1818 r. członkiem królewskiej dyrekcji ogrodów, a następnie w 1856 r. generalnym dyrektorem ogrodów pruskich. Dla sztuki ogrodniczej założył się nie tylko wybitnymi projektami, ale także osiągnięciami na polu edukacji - był jednym z założycieli akademii ogrodniczej w Poczdamie (Die Königlche Gärtnerlehranstalt am Wildpark bei Potsdam) i jej dyrektorem w latach 1823-1866. Szkoła ta była pierwszym ośrodkiem w Prusach, gdzie w systematyczny sposób uczono ogrodnictwa i projektowania krajobrazu. Na jej wzór tworzone szkoły ogrodnicze w Rosji, Holandii i na Śląsku. Wykształciła setki ogrodników i projektantów zieleni, w tym wyżej wspomnianego Gustava Meyera, późniejszego współpracownika Lenného. Uczono tutaj projektowania w stylu angielskim; na jego gruncie powstała pruska szkoła Lenné-Meyera, niekiedy nazywana stylem mieszanym ze względu na łączenie kompozycji swobodnych z geometrycznymi – regularne partery i tarasy na bazie renesansowych i barokowych zestawiano z parkiem krajobrazowym.

Podczas, gdy do końca XVIII wieku ogrody i parki powstawały głównie przy prywatnych rezydencjach, od XIX w. zaczęła się era tworzenia ogólnodostępnych terenów zieleni w miastach. Miało to korzenie w industrializacji i trudnych warunkach życiowych klasy robotniczej – bardzo długi dzień pracy, zanieczyszczenie i kiepskie warunki mieszkaniowe. Przodowały w tej dziedzinie Wielka Brytania i Francja, a w ślad za nimi poszły Prusy i inne kraje Europy. Przy tworzeniu ogrodów publicznych nadal inspirowano się angielskim stylem krajobrazowym. Oprócz walorów estetycznych styl ten był po prostu praktyczny – utrzymanie założeń naturalistycznych wymagało o wiele mniejszych nakładów czasu i środków, niż pielęgnacja formalnych francuskich ogrodów barokowych. W typowym XIX-wiecznym parku angielskim na kontynencie nie mogło zabraknąć elementów romantycznych, czyli jeziora lub stawu z mostkiem i architekturą w stylu antycznym lub chińskim. Niekiedy budowano też grotty i sztuczne ruiny. Parki te przeznaczone były głównie do wypoczynku biernego, a najważniejsze były w nich walory estetyczne. Nasz park Kasprowicza jest przykładem takiego XIX-wiecznego założenia parkowego.